

Итало Калвино
Космически комедии

Clibri

Questo libro è stato tradotto
grazie ad un contributo per la traduzione assegnato
dal Ministero degli Affari Esteri
italiano.

Книгата е преведена
благодарение на субсидия за превод, отпусната
от Министерството на външните работи
на Италия.

ИТАЛО
КАЛВИНО

космически
комедии

Превел от италиански
Божан Христов

ИК „Колибри“
2016

Italo Calvino

TUTTE LE COSMICOMICHE

© The Estate of Italo Calvino, 2002

All rights reserved

© Божан Христов, *предговор и превод*

© Дамян Дамянов, *художник на корицата*

ИК „Колибри“, 2016

ISBN 978-619-150-628-6

ЗА ИТАЛО КАЛВИНО И НЕГОВОТО ТВОРЧЕСТВО

Очароващ, безкрайно забавен разказвач, но и голям експериментатор (при добрите писатели едното върви ръка за ръка с другото), без съмнение Итало Калвино е италианският романист, който най-много изискваше от своята дарба. Майстор на иронията, заставащ понякога на отдалечена позиция от своето време и от самия себе си, Калвино е писател с необикновена фантазия, ерудиция и талант, надмогнал тесните рамки на националната литература и наложил се като една от най-изтъкнатите фигури на европейската култура. В апогея на творческите си възможности, на шейсет и две години, Итало Калвино почина през 1985 година.

Житейският му път с нищо не се отличава от този на повечето негови връстници от следвоенния период. Първите двадесет години от живота си той прекарва в Сан Ремо, където го заварва и немската окупация. Отказал да служи на републиката на Бадوليو, той преминава към партизанското движение и е включен в бригадите „Гарибалди“, в една от най-тежките оперативни зони – Крайморските Алпи. Баща му и майка му били държани дълги месеци от германците като заложници. Непосредствено след освобождението той пише спомените си от партизанския живот и установява първите си контакти с културните среди: седмичника „Политекнико“ на Елио Виторини в Милано и издателската къща „Еинауди“ в Торино.

Чезаре Павезе прочита първия му разказ и го препоръчва на римския издател Мушета (1945 г.). Джансиро Ферата му

иска разказ и за „Унита“. По същото време Калвино записва английска филология в Торинския университет и е приет направо в трети курс. В една незатоплена мансарда в Торино той пише разкази и ги носи за прочит на Наталия Гинзбург и Чезаре Павезе. Насърчен от своите приятели, Калвино започва да работи върху роман, който в последния момент представя на журито на конкурса за неиздадена творба от млад писател. Произведението разказва за преживелиците и разсъжденията на едно момче, съпровождащо партизаните, нарича се „Пътеката на паяковите гнезда“ и не успява да се класира в състезанието. Но издателят Джулио Еинауди е във възторг от него, публикува го и разпродава шест хиляди екземпляра – сравнително добър успех за времето. Малко след това, през ноември 1947 г., младият Калвино получава постоянна работа в „Еинауди“, където до този момент е извършвал най-различни задачи на хонорар.

Средата на тази стара и тежка издателска къща, характеризираща се с превеса на авторите историци и философи над белетристите, както и с непрестанната дискусия, която се води тук между поддръжниците на различни политически и идеологически тенденции, изиграва основна роля при формирането на младия Калвино; малко по малко той поглъща опита на едно поколение, по-възрастно от неговото, на хора, които свободно се движат в света на културата и политическата полемика. Талантът на Калвино разцъфтява на добра почва: събрани в един том, озаглавен „Трудна любов“, издателство „Еинауди“ публикува разказите на Калвино – най-доброто, което той е написал в неореалистичен дух. Тези разкази, последвани от едно второ, преработено издание на „Пътеката на паяковите гнезда“, възкресяват темата за Съпротивата, която рискува да се погуби сред пошлата шумотевица на литературните разпри, раздухани от клерикалните и профашистките кръгове. Неслучайно под предговора на „Пътеката на паяковите гнезда“ личи подписът на Чезаре Павезе – един от най-неподкупните писатели и съдници на своето време.

Предговор

И така, като новелист от следвоенния неореализъм, Калвино най-бързо намира пътя към голямата литература. Но когато говорим за италианския неореализъм, нека не изпускам предвид, че това понятие отразява преди всичко един период, а не една школа. Школите идват по-късно. С други думи, неореализмът носи със себе си, заедно с противоречията и естетическите си колебания, борбата за пълно откъсване от едно общество, формирано при фашизма и наложило обществени и етични норми на поведение, отречени от живота. В стихийния културен и обществен подем на следвоенна Италия писателите неореалисти, без да представляват една школа, имат една и съща идея, една и съща убеденост – да върнат на читателя истината, поруганата чест и вярата в утрешния ден.

Но дори и тогава неореализмът на Калвино е само едно увлечение, защото много скоро след това той и Виторини, последвани тутакси от Реа, Пазолини, Бочели, ранния Моравия и други, създават школата на новия италиански реализъм.

След тригодишен престой като редактор на трета страница на вестник „Унита“, Калвино разбира, че няма данни за добър журналист, нито за професионален политик – той се чувства повече привлечен от живите проблеми на съвременното общество, но видени от зрителния ъгъл на белетриста.

Години след издаване на първия си роман Калвино се опитва да пише все в същото реалистично направление, но работите му са безмилостно отхвърляни от приятели и съветници. Уморен от тези безплодни усилия, той написва на един дъх „Разполовеният виконт“. Неочаквано и единодушно критиката изразява одобрението си; излязла е и статия на Емилио Чеки, което навремето означава трайното приобщаване на един писател към официалната италианска литература.

С това признание започва стартът на „алегоричния“ Калвино, в която алегоричност писателят включва съвременни проблеми, предадени със Стендалова ирония.

Така Калвино завоюва свое място в италианската литература от 50-те години, в атмосфера много по-различна от тази на 40-те, към които той все още остава идеалистически свързан. Литературната столица на Италия през последните години е Рим и Калвино прекарва по-голямата част от времето си в този град. По същото време „Еинауди“ му поръчва един том с италиански народни приказки, които Калвино събира и преразказва в два тома. В предговора на тази забележителна творба писателят ни разкрива слабостта си към компаративистичната новелистика – литературен жанр, който заимства от примитивните митологии, от народния епос на Средновековието и от езикознанието на осемнайсети век. Разбира се, връзката фантазия – действителност най-често се извършва, макар прикрито, в етичните подбуди, които измислят приказките на Калвино. Нека цитираме по този повод една негова мисъл: „Мотивите от най-старите приказки – изоставеното дете в гората или юнакът, тръгнал да превъзмогне трудности, да се срещне със зверове и чародейци, са основната тема на голямата литература. Винаги има една добродетелна личност, която се движи сред безпощадната природа или хищническото общество. Самотата, страхът и жестокостта, които приемат образите на чудовища от гората, винаги се срещат с някой, тръгнал да ги срази. Това е срещата между доброто и злото“.

Друг полюс на литературните интереси на Калвино представлява седемнайсетият век. Историци с просветителска и якобинска култура като Франко Вентури и маестро Кантимори очароват писателя. Затова най-пространният му роман (или пародия на роман) – „Баронът по дърветата“, е трансфигурация на личните и съвременните митове и алегии, характерни за този век. В тази си книга писателят ни предлага един карикатурен модел за политическа ангажираност и поведение.

За допълване на трилогията „Нашите предци“, след „Разполовеният виконт“ и „Баронът по дърветата“ Калвино написва „Несъществуващият рицар“, макар тази творба да би

Предговор

трябвало да е поставена на първо място. Философско-алегоричният характер на произведението разобличава фанатизма, сляпото подчинение пред висшестоящите и войнолюбството. Централна фигура тук е разочарованият, отчужденият, превърнат в автомат човек на днешното общество, персонафициран в образа на безплътния рицар Аджилулфо.

Краят на 50-те години бележи началото на втори период в творчеството на Калвино. Той вече е напуснал редовете на Италианската комунистическа партия, отблъснат от циничното потъпкване на Пражката пролет. За творчество и живот се пробужда един нов Калвино, отрезнял от младежките си комунистически увлечения, съзрял за високата си мисия на мислител и просветител от европейски ранг. От 1964 г. той се установява на постоянно местожителство в Париж, негов любим град, който напуска няколко години преди смъртта си, за да се засели отново в Рим.

Творбите, които излизат в този втори период, представляват връщане към някои негови младежки пристрастия: астрономичните и космологичните теории, с които той си служи, за да създаде богат реперториум от „изходни митове“, от ония, присъщи на първобитните племена. Показателна в това отношение е привързаността, която той питае към един парадоксално енциклопедичен писател като Реймон Кьоно, чийто роман „Сините цветя“ превежда на италиански. По същия начин, вдъхновявайки се от някои руски и френски изследвания за семиологията на разказа, Калвино внася онези нови характеристики в следващите си творби, за които ще говорим по-нататък. Спечелилите му известност през 60-те години „Жилищна спекулация“, „Денят на един преброител“, „Облак от смог“ и особено „Аржентинската мравка“ са романи, чийто белетристичен похват Калвино вече е загърбил. Но разказите му не загубват своята сила и очарование.

Като новелист Калвино отлично знае, че действителността не може да затрудни един писател рационалист; той може да я стилизира, отчасти да я деформира, но трудността

е в психологичното ѝ отразяване. Служейки си със съпоставката на противоположностите, Калвино използва в своите разкази такива психологически етюди, които чрез чисто абстрактни сюжетни ситуации отиват отвъд действителните постъпки и реакции. В този смисъл той дори преиграва и това не трябва да ни учудва, защото идеята за точност и вярност у писателя интелектуалец е винаги леко априористична – тя се поражда повече в полето на въображението, отколкото от вътрешната необходимост на сюжета. Светът на Калвино изглежда безграничен: нужно му е предизвикателството на едно хрумване, за да приеме съвсем нов, неочакван облик. Като писател Калвино се крие зад най-различни маски. Той е посредствен чиновник, находчив безделник, суетен любовник от Юга, осъден на забвение прогимназиален учител. Не по-малко успешно се изявява и в онази своя „сентиментална“ поредица от разкази, които носят все едно и също заглавие: „Приключението на един войник“, „Приключението на един бандит“, „Приключението на един летовник“, „Приключението на един фотограф“... Колкото и да напомня на Мопасан, за Калвино по-важни са геометрическата рисунка, комбинациите, симетричното разположение на тези и антитези. Така композицията на писателя прилича на шахматна дъска, където движенията на белите и черните са подчинени на строг балетен ритъм.

През 1973 г. се появява една странна творба като жанр и с не по-малко странно заглавие: „Замъкът на кръстосаните съдби“. В една рецензия за тази книга, появила се навремето, се казва, че литературният ѝ текст служи за контрапункт на миниатюрите на едно тестве карти Таро за игра, възпроизведени по полето на страниците ѝ. Наистина, основата на този литературен експеримент са комбинациите, получени от различните символи на картите Таро, които през средните векове са служели и за гадателство. Техните фигури нямат нищо общо с тези на днешните карти за игра, поради това че всяка карта на Тарото (Слънце, Луна, Смърт, Сила, Дявол и прочее) първо е символ, а след това числена стойност. Под-

Предговор

реждайки картите Таро по един или друг начин, Калвино получава една история, която върви на толкова плана, колкото са значенията на всяка фигура, тоест на всеки символ, скрит в картата или в комбинацията от карти. И тъй както тези символи са отразявали философските идеи и представата за света у средновековния човек, така и историите (не казвам разказите) на Калвино носят яркия белег на рицарския епос. Това са мрачни истории, където предопределението води героите към смъртта, лудостта и разрушението, защото, типично за тогавашния мироглед, злото е по-силното начало и то неотменимо ръководи човешките съдби. Като постройка „Замъкът на кръстосаните съдби“ се опира здраво на структурализма, ето защо, анализирайки отношенията между героите и сюжетните ситуации, откриваме някои постоянни, функционални белези, които в безкрайните лични преживявания и случки добиват винаги нов аспект, но при всеки от тези отделни случаи възпроизвеждат своята същинска свързваща стойност.

След „Невидимите градове“, една алегорична творба за пътуването на Марко Поло, появила се няколко години по-късно, Калвино се представя с един също необикновен роман, озаглавен „Ако пътник в зимна нощ“¹. Основната идея на писателя е да постави в центъра на романа едно действащо лице, което обикновено остава отвън, тоест читателя. Под претекст че описва действията му, Калвино го използва като средство или като повод, около който намотава или размотава нишката на действието. Необикновеното в този роман е, че сюжетите му са много, или началото на десет романа, вмъкнати един в друг, в които понякога се явява читателят, друг път традиционната сюжетна нишка, сиреч писателят. През 1979 г. романът е обявен за бестселър.

Бестселър през 1983 г. е и философският му роман „Паломар“. Тук предмет на темата не са наблюденията на героя, господин Паломар, а онова, което се крие зад тях, зад неговия оптически мерник: сблъсъкът на съвременния човек с

---

¹ **Калвино**, Итало. Ако пътник в зимна нощ. София: Колибри, 2008. – Б. пр.

непреходните дадености на природата, недостатъчността на словото, което да му разясни същността на идеите, антропоцентризмът, който му пречи да оцени дали може да избира, или е вече избран...

До смъртта си през 1985 г. Калвино издава още две книги – „Пясъчна колекция“ и „Под слънцето на ягуара“. В тези две творби, както и в излезлите посмъртно „Американски лекции“ и „Пътят за Сан Джовани“ ние се натъкваме на един енциклопедичен писател, чиито интереси и търсения са тъй пространни, че далеч надхвърлят параметрите на една национална литература. Така например в „Пясъчна колекция“ Калвино спира вниманието си върху различни обекти: парижки изложби на любопитни вещи, известия за книги с необикновено съдържание, пътуване в минали цивилизации, напълно различни по логика и култура от нашата. Тук Калвино се задъхва в желанието си да намери някакво систематично подреждане на затрупалата го информация, но никаква класификация не му помага да разбере нещо повече от това, което е знаел досега, данните още един път не се поддават на анализ от един ум, освободен от пречките, сред които исторически е трябвало да живее.

„Под слънцето на ягуара“ представлява сборник, който е трябвало да се нарича „Петте сетива“. Недовършен приживе, сборникът излиза само с три глави: *Обоняние*, *Вкус* и *Слух*. В общи черти става дума за пътуване на Аза сред първичните източници на емпирическото познание – чувствеността, разкриваща инстинктивните подтици, които съизмерват човек с ближния му, с жената, с историята, с идеята за бъдещето.

„Американски лекции – шест предложения за следващото хилядолетие“¹ са наистина лекции, които Калвино е трябвало да чете в „Харвард“. Невъзможно е да цитираме всичките източници, на които Калвино се позовава (от Лукреций до Кундера), за да докаже, че литературата е дейност по разчленение на простото и опростяване на множествено, уточнение на детайла, способност за синтез и яснота на

¹ **Калвино**, Итало. Американски лекции. София: Колибри, 2012. – Б. пр.

Предговор

изложението. Целта: да превърне в нещо „наше“ поредицата от художествени резултати, вече развити от предшестващата ни култура. Пикасо вече се бил сетил за това, упражнявайки се да рисува като Веласкес...

Последна, посмъртно издадена творба на Калвино е „Пътят за Сан Джовани“. Тя носи подчертан автобиографичен характер: разкази, пътеписи и спомени на писателя за най-младите му години. Но Калвино не ни разкрива нищо съкровено: разказва ни, че баща му обичал полето и плодовете на земята, а той, юношата – града и напечатания лист.

Калвино пише „Космически комедии“ през 1965 година. Следващата година работи върху „Писма на Чезаре Павезе, 1945–1950“, излиза и преводът му на „Сините цветя“ на Реймон Кьонно. После неочаквано през 1967-а излиза продължението на „Космически комедии“ – „Нулево време“ („Ti con zero“), сякаш писателят е съжалил, че не е казал всичко още преди. За да придаде релефност на двете творби и им отдели повече място, пишещият тези редове реши да ги извади от хронологическия ред на творческото битие на писателя. Защото съвсем основателно върху тези две творби би трябвало да падне акцентът на настоящото изложение и те да послужат като същински предговор към космическия двutomник на Калвино.

„Космически комедии“ се появява в период, в който италианската проза изживява една от най-дълбоките си кризи на творческо търсене. С тази си творба Калвино потвърждава, че творческите хрумвания могат да бъдат безкрайни и безкрайно необикновени.

Трябва веднага да кажем, че „Космически комедии“ не представлява обичайна научна фантастика, такава каквато е прието да бъде тя, но е близка до нея по характер, тъй като показва колко границите на човешкото мислене и въображение (и оттам – на литературата) се разширяват с увеличаването на нашите научни представи. Творбата, чиято структура е сериална, не е чиста проба научна фантастика,

а по-скоро опит под формата на новели да се иронизират и пародират много нейни постулати. Разказвач на отделните случки е един своеобразен герой, чието име не може да се произнесе, понеже е просто едно палиндромно означение (както впрочем и на останалите действащи „лица“), което анулира разликата между дясна и лява посока, премахва една от класическите категории на различие – времето и пространството. Името на героя прилича на някаква формула: Qfwfq, и най-сигурното, което може да се каже за него, е, че е едно съзнание, свидетел на всички промени и събития в Космоса – от сътворението на Вселената до наши дни. Отделните глави на книгата са хумористични епизоди за биологичния преход от една неопределена същност на живот към една осъзната, нова форма на присъствие във Всемира. Всяка глава започва с една научна постановка (космогония, биология, физика и прочее), вярна по отношение на друга, може би измислена постановка, на която Qfwfq заявява, че е бил свидетел. Той ни се представя ту като молоск, ту като праисторическо животно, ту като наш съвременник. С шеговит, понякога с приповдигнат тон героят на Калвино разказва необикновените си перипетии в света на галактиките, на звездните притегляния и страхотните катаклизми, които предхождат образуването на Вселената. Тези са любими теми на Калвино, тоест връзката между субект и обект, погледната не толкова в историческо, колкото в познавателно измерение. Сам, отчужден, несигурен и потиснат, Qfwfq установява несъответствието между откритието на една научна хипотеза и ефекта от приложението ѝ в живота. Впрочем главното откритие, което читателят може да направи при прочита на „Космически комедии“, е как нашето антропоцентрично (и антропоморфично) мислене прониква в светове, които не са наши, но от които нашият свят се е родил. Така Калвино успява да ни внуши, че представата за света е невъзможна без човешко присъствие, дори когато то е абсурдно. Затова можем да приемем Qfwfq само като един човешки глас, мнение или поглед, отразяващ кипежа на една

Предговор

действителност, за която словото и образът не са достатъчни да я опишат и предадат.

С подобен сюжет е и творбата „Нулево време“, считана за продължение на „Космически комедии“. Но тук писателят зачеква една тема, която грижливо е избягвал в „Комедиите“, а именно преминаването от живота към смъртта. Калвино ни рисува една парадоксална история на света, на която разказвач е пак Qfwfq, но който сега успява да изведе разказа извън границите на познаваемия свят, предлагайки ни едно философско естествознание на Всемира. В „Нулево време“ Калвино надминава първоначалния замисъл на „Космически комедии“. Особено в първата част на книгата читателите ще открият протозоообразния Qfwfq, готов да свидетелства *de visu* за генезиса на небесните тела, на геологически структури и биологически видове, да прави находчиви съпоставки между мисловното възприятие на един предчовешки свят и нашето, сегашното мислене. Във всеки свой разказ авторът изпитва изкушението да излезе от границите на човешкото познание, рисувайки ни схемата на една парадоксална представа за битието. И не случайно в главата „Кръвта, морето“ познатият ни чудат герой се натъква на една грижливо избягвана ситуация в „Космически комедии“: прехода от живота към смъртта. Сигнал дотук, на Qfwfq не остава друго, освен да приеме една своя *de rebus natura* – нещо като поема за живота и смъртта на клетъчно ниво, тоест да заеме грачещия си глас на общия предтеча на всички живи същества, на протозоа, който продължава да живее в нас. Така в творбата се натъкваме на един Qfwfq, който прелиства трактати по генетика и биохимия, превеждайки ги на свой „езиков вариант“, тоест един интересен вид на повествувателен изказ, основан се на чисто логическия мисловен процес.

Ако трябва да направим равносметка в литературната дейност на Калвино, трябва преди всичко да кажем, че извън многото внушения за културната стойност на тази дейност,